

ISKOLA ÉS HONISMERET

Tanítómestereink

Szabó Zoltán:

Az apák és fiúk látásmódjának különbségéről*

Az elődök gögösen utaztak át az ország termő közepén, az Alföldet leginkább csak gözösről tekintették át, futó és figyelmetlen pillantással, az ország pompás peremvidékei felé menet. Hegynek csak a Tátrát nézték, víznek csak a tengert, a dombos vidék nem érdekelte különösebben szemüket. [...]

Apáink a Tatra felé menet észre sem vették a Bükköt, az Adria felé menet pillantásra is alig érdemesítették a Balatont. Országuk tágasabb volt, mint a miénk, hazájuk szegényebb. Tulajdonképpen nem is volt egészen „haza” a szónak abban az érzelmi értelmében, ahogy e szót itt használjuk. Inkább csak ország volt, s talán még inkább birodalom. A kor, melyben a Kárpátok által bezárt területet így, birodalomként szemlélték, a feltörő kapitalizmus kora volt, a táj és föld viszonylatában úgy is mondhatnám, hogy a kiaknázás kora. Nem annyira tájakban gondolkoztak, mint inkább területben; körülbelül olyanformán, ahogy a földbirtokos birtokban. A haza számukra lehetőségek hazája volt, gazdasági vagy hivatali lehetőségeké, területét legfőképpen az Állam töltötte ki. Az ő nemzedékek bizonyos tág térségen elszórt lehetőségek kihasználására gyűltek a középosztályba. Szemléletük a hazáról nem volt érzelmes, a szó hiteles értelmében, hazafiságuknak nem volt sok köze a tájhoz. Ez kimerült politikai frázisok hangoztatásában, a haza elvont, tájakkal nem színezett, valósággal kevésbé kitöltött fogalom volt, melyhez hevült pillanataikban nemzetiszínű és rajongó szavakat intéztek. [...]

Mi már másképpen voltunk.

Számunkra az ország pompás peremvidékei elsüllyedtek, túlkerültek az ország és az elérhető valóság határán. A Tatra hiányában fel kellett fedeznünk a Bükköt és a Mátrát, a tenger hiányában a Balatont; a havasok hiányában a dombos vidék, a tengerszemek hiányában a halastavak mértékletesebb, de – ma már tudjuk ezt – enyhébb és édesebb, sok tekintetben sajátosabban magyar szépségeit. Nekünk csak e kicsiny, egy futó pillantással is áttekinthető vidék maradt, Szobtól Lökösházáig, Hegyeshalomtól Biharkeresztesig. A tájak mozaikja, melyet e vidék bezárt, bizony nem ékeskedett valami nagyon hivalkodó ékszerekkel. De azért színes volt. Nem maradt számunkra más, mint hogy ezt a szegény gazdagságot felfedezzük és megszeressük, hogy rájövünk egy-egy Duna-kanyar andalító szépségeire, a balatoni ég színváltozásainak keleti pompájára, a Bükk erdős hajlatainak édes dallamosságára, a Bakony komor izeire, a Tisza-part mélabús alkonyatainak hangulatára. Valahogy úgy jártunk, ahogy a szegény gyermekek, a maguk kopottas játékaival, a maguk kevésbé pompás bilyeggyűjteményével, melyet jobban szeretnek, mint a gazdagok a magukét. Csekély vagyónkánk szánva szerettük, bizonyos daccal, és azzal a szomorúsággal, mely minden érzelmet elmélyít. Rájöttünk arra, hogy tájakat is el lehet veszíteni, ezt az elődök nem tudták. Ők az országot birtoknak látták, melyhez joguk van, ezeréves; revizionista mozgalmaink érvelésének módja is erre utal. Nekünk személyes élményeken át, családon belül, a rokonok körén belül, száguldozásainknak vetett határok sorompóinál kellett észrevennünk, hogy a tájak, és ráadásul a legpompásabb hazai tájak kétharmada egyik napról a másikra elmozdulhat, távolba tűnhet.

Alighanem ez az egyik oka annak, hogy szemléletünk a hazáról lényegesen líraibb, mint az övék volt. A másik oka az, hogy nem is maradhatott olyan reális, mint az övék. Számukra haza és ország még olyan fogalmak voltak, melyek tökéletesen fedték egymást. Mi már nem így voltunk. Az ország számunkra sokkal szűkebb fogalom volt, mint a haza. Az ország, melynek kiaknázása hatalmunkban állott, kicsiny része volt a földnek, melyet hazánknak tekinthettünk. Az a biztos hivatalokkal és kenyérkerese-

* Száz évvel ezelőtt született Szabó Zoltán (1912. június 5. – 1984. augusztus 19.) Baumgarten-díjas író, szociográfiai irodalmunk egyik nagyhatású klasszikusa, *A tardi helyzet és a Cifra nyomorúság* című művek szerzője. *Szerelmes földrajz* című könyvének részletével emlékezünk rá. (Osiris Kiadó, Bp., 1999. 23–25.) *A Szerk.*

ti lehetőségekkel megtűzdelte terület, mely az ő életük keretét adta, már nem volt sehol. Ami volt: a hegy- és vízrajzi térképen a természettől kirajzolt szép és kerekded forma, nem valóságosan volt a miénk. Hogy az országot hazánkká egészíthessük ki, a képzeletet kellett segítségül hívunk és az irodalmat, így lett képzetünk a haza tájairól kissé irodalmias. Az országgrészek elvándoroltak, lecsatoltattak, de képük itt maradt, képzeletünk útlevél nélkül vándorolhatott Krúdyval a kárpáti fogadóba, télidőn, mikor az utakat belepi a hó. Az irodalom nem ismert Csonka-Magyarországot, a könyvek lapjain az egész együtt maradt. Ott találhattuk meg, nem a valóságban. „*Ti eldobtátok a trombitát – írta Babits egyik versében –, de a trombita zeng tovább, / zeng, nem a ti kezetekben, / hanem a vízben, a hegyekben, / Erdélyben, Felvidéken, / az égen, / s bennem!*” Az egész magyar föld összes hangulatai tovább zengtek, tovább énekeltek az irodalomban.

A népi vallásosság megjelenése a hon- és népismereti tankönyvekben

A közgondolkodás a hagyományokról általában kétféle módon vélekedik. Akadnak, akik úgy tartják, a hagyományokhoz való ragaszkodás lassítja, hátráltatja a fejlődést. Azok viszont, akik jobban ismerik a hagyomány természetét, tisztában vannak azzal, hogy hagyomány nélkül a fejlődés elképzelhetetlen, a hagyományok a fejlődéshez teremtenek alapot. A világ nem is működhet igazán hagyományaink és kulturális örökségünk ismerete nélkül. Hagyományaink ismertetését, oktatását neves tudósok karolták fel, akik fontosnak tartották, hogy a fiatalok, a leendő értelmiségiek érdeklődését felkeltsék a magyar népi kultúra iránt.¹

Az 1990-ben megindított tanügyi közvélemény-kutatás feltárta az oktatás feladatainak fontosságai rangsorát. Ebben a sorban a „magyar nemzeti hagyományok megismerése” a 14. helyre került, megelőzve a közösségi szellem fejlesztését, a vallásos nevelést, a játékokat, a szórakozást, a szexuális nevelést és a politikai, állampolgári nevelést.² Az Eötvös József nevéhez köthető 1868. évi XXXVIII. tc., amely az első népiskolai törvény és az első népiskolai tanterv is egyben, még ellenszenvvel fordult a folklór felé, miszerint a „*Tanítást mindenképpen alkalmazza a közéletre: a házi, gazdasági, kézműipari, gyári s gépészeti célokra, valamint a nép között uralkodó babonák kiirtására*”. Ennek ellenére a néprajz, a népi kultúra oktatása, középiskolai tananyagkénti szorgalmazása már 1889-ben megfogalmazódott.³ A néprajzi ismeretek is érintő változást a népiskolai tanterv 1905-ben idézte elő,⁴ amely előírta a tanulmányi kirándulásokat. Ezek a tanulmányi kirándulások „*a testi és erkölcsi nevelés lehetőségei mellett földrajzi, természetrajzi és néprajzi ismeretek szerzésére kínálnak lehetőséget*”.

A hon- és népismereti tankönyvek tekintetében legfontosabb fordulópontot a NAT (a 130/1995. [X. 26.] kormányrendelet a Nemzeti Alaptanterv kiadásáról) jelentette. A NAT megvalósításához segítséget a kerettantervek nyújtanak, amelyekről a 28/2000. (IX. 21.) OM rendelet döntött, majd ezt a kerettantervet 2003-ban módosítva, valóban megteremtette a feltételeket a néprajzi ismereteknek „Hon- és népismeret” elnevezéssel a tantervben való – akár önálló megjelenítésére – választható modulként. A tárgyban két tantervi modul jelent meg eltérő felépítéssel, szemlélettel és elemekkel: a Hon- és népismeret 5. és 6. osztály „A” és a „B” változata. Előljáróban az ehhez készített három tankönyvet mutatom be röviden: *Baksa Brigitta: Élet a házában és Élet a faluban. Hon- és népismeret 5. és 6. évfolyam* (2003), *Bánhegyi Ferenc* (2004) és a *Balázs Géza: Hon- és népismeret 5-6. osztály részére A és B változat* (2006) kötetét. A bemutatás során a tankönyvekben megjelenő, az alapfokú nevelés-oktatási kerettantervben előírt Az ünnep (világi és vallási ünnepek) megjelenésére, azok tartalmának elemzésére helyezem a hangsúlyt, hogy milyen ismereteket közvetítenek a honismereti tankönyvek a vallásról?

A népi vallásosság a nehéz időkben is fenntartja a nép hitét, hitelesen ábrázolja az embert a maga környezetében, s gyakran a nemzeti önazonosságot is reprezentálja, ezért nem ismerni, irányában közbömbösködni lenni nem szabad – írja a Magyar katolikus lexikon. A néphit, a népi vallásosság az „*emberi élet minden területére kiterjed, és szinte minden tevékenységére hatással van. Számos eleme még ma is jelen van a falusi és városi társadalomban [...] a mindennapi élet szabályozásában főleg a tiltásokban és a viselkedési minták formájában találhatjuk meg. A néphit hagyományozódása főleg a folklór csator-*

¹ Herrmann Antal, Solymossy Sándor, Toldi Ferenc, Gyulai Pál, Katona Lajos, stb.

² *Csoba József*: Vallásosság, az egyházi oktatáshoz való viszony és az oktatási attitűdök. Educatio 1991. 1. sz. 147.

³ *Lázár István*: Nagyenyei református kollégium. Nagyenyed, 1889.

⁴ Tanterv és Utasítás az elemi népiskola számára. Bp., 1907.

náin keresztül történik.”⁵ A múlt hagyományainak nagy része a vallási ünnepekhez kapcsolódik. A Kerettanterv (alapfokú nevelés-oktatás első szakaszára 1–4. évfolyam) ének-zene tantárgyában már a 2. évfolyamon a népszokások dalai, népi mondókák, az ünnepekörök dalai (új esztendő, farsang, húsvét) alkalmat adhatnak a néphit, a népi vallásosság megjelenítésére. Az 5–8. évfolyam „A” változatban a Kerettanterv a következő témakörökben kínál lehetőséget a hiedelemanyagok tekintetében: az 5. évfolyamon az ünnep, ünnep a paraszti házban, a karácsonyi ünnepekör, a farsang, a 6. évfolyamon: az emberi élet fordulóihoz kapcsolódó szokások, húsvéti ünnepekör, a pünkösdi ünnepekör és a nyári napforduló, a társadalmi kapcsolatok falun belül.

Baksa Brigitta: Élet a házban. Hon- és népismeret 5. osztály (2003). Ebben a munkáltató tankönyvben a ház építésétől a benne folyó hétköznapiakig, az ünnepek szokásaival ismerkedik meg a tanuló. A vallásossággal kapcsolatban először a szoba berendezése részben találkozunk, ahol a *szentsarok* megfogalmazást tisztázza a szerző képen is bemutatva. Ugyanitt vallási tárgyak kerülnek említésre: *kereszt, szentkép*. A legtöbb kapcsolat a vallással, népi vallásossággal Az ünnepnapok a házban című nagy témakörben található. A nagyobb ünnepek alkalmához kapcsolódó szokások, hiedelemcselekmények ismertetésével kapcsolatban kerül említésre néhány fogalom: pl. *bőjt, boszorkányok, gonosz, ártó szellemek, szerencsevarázslás*. A vízkereszt ismertetése során a *vízszentelést* magyarázza a tankönyvíró, majd hozzát teszi, hogy a *szentelt* vizet az élet egész területén, a „bölcsetől a sirig” felhasználják. A *házszentelés*nél az ajtófélfára felrajzolt három napkeleti király nevének kezdőbetűire és az évszám jelentőségére hoz példát: a felirat megvédi a házat a villámcsapástól és a boszorkányok rontásától. Az ünnepek című témakör a karácsonyi ünnepekörtől a farsangig tart.

Baksa Brigitta: Élet a faluban. Hon- és népismeret 6. évfolyam. A tankönyvben a munkákhoz kötődő szokások ismertetésénél találkozunk népi hiedelmekkel, tiltásokkal. Pl. a tavaszi szántás általános tiltott ideje *Üszögös Szent Péter napja*, a hiedelem szerint gombabetegséget kaphat a búza, megüszkösödik. Népi szentelmények: *szentelt búza*, melyet jégverés, betegségek ellen tartották, használták. A paraszti munka rendjének ismertetése során számos népi hiedelmet, szokást, analógián alapuló babonás cselekedet ír le a szerző (pl. kendertermesztésnél). Szintén sok analógiás cselekedettel találkozunk Az emberi élet fordulói című fejezetben, valamint itt találkozunk először a *táltos, garabonciás* kifejezéssel, amit a szerző külön figyelemfelkeltő jellel látott el, hogy a tanulók nézzenek utána a Magyar néprajzi lexikonban. Legtöbb ismeretet a népi vallásossággal kapcsolatban itt is a tavaszi ünnepek tárgyalása során kapunk, a szentelményekhez kapcsolódó sokféle képzetről (*barkaszentelés, tűzszentelés, bőjti szokások, húsvéti határkerülés, ételszentelés* stb.). A pünkösdi tárgyalásánál találkozunk a *búcsújáróhely, búcsúnap* fogalmával.

Bánhelly Ferenc: Hon- és népismeret 5–6. osztály. „B” változat. Az 5. évfolyam részére a nemzetiségek és vallásuk témakörben ismerteti a Kárpát-medence vallásait, a magyarok és a nemzetiségek vallásait, továbbá a tájegységekkel foglalkozik. A 6. évfolyam részére a társadalmi és kulturális örökség fejezetben ismerteti a magyarok sajátos hitvilágát, a *táltoshit*et. A magyarok társadalmi fejezetben a *Napbaöltözött Boldogasszony ábrázolást*, mint érdekességet mutatja be és magyarázza. Itt említi a *Csikósmlyői búcsút* is (bár a búcsú fogalmát nem tisztázza). Ezzel a példával magyarázza a tankönyv az „*ősi vallásnak és az új keresztény hitnek az összefonódását*”. A mezőszéki hagyományok kapcsán ír először az egyházi ünneppel kapcsolatban kialakult helyi hagyományok rendszeréről, a téli, karácsonyi ünnepekörből hoz példákat Székről, továbbá ismerteti a *kántálást* és a *betlehemezést*.

Balázs Géza: Hon- és népismeret 5–6. osztály. „B” változat. Az 5. osztály részére először a helynevek kapcsán találkozhatunk a *szentek* kifejezéssel, méghozzá az alábbi formában: „13–14. századtól megszaporodtak a templom védőszentjéről való település elnevezések: Szentlászló, Szentistván, Szentpéter, Keresztúr”, illetve említi a hozzájuk kapcsolódó hagyományos *búcsút*, magyarázat nélkül (a tankönyvhöz kapcsoló Szó- és szólástár sem magyarázza). A falu, a város képe című fejezetben a szakrális épületeket, tereket találjuk: *templom helye, erődt templom, harangtorony, temető, kopjafa*. A 6. osztály részére először a Hagyományos közösségek című fejezetben fogalmazza meg, hogy „a hiedelmeket, a népszokásokat a vallási hovatartozás befolyásolta, de elsősorban a római katolikus vallás adott nagy teret a népi vallásosság kibontakozásának”. Példának hozza a *kegykép, búcsújáróhelyek* témát (a búcsú, búcsújárás fogalmi tisztázására itt kerül sor). Az ünnep témakörben is találhatunk utalást a népi vallásosságra a népszokások kapcsán. Bővebb hiedelemanyagot például együtt Az emberi élet fordulói” fejezetben találunk (*szemmelverés, várandós asszony viselkedését a babona határozta meg; halál beálltakor tükör letakarása, siratás, temetés szokásai*). A témakör másik nagyobb előfordulása a Jeles napok című fejezetben található (*Luca-kalendárium, aprószenteki korbácsolás, szerencsevarázslás új-évkor, időjárás regulák*). Az „A” változat valamivel bővebb vallásos anyagot tartalmaz, de a különbség elenyésző. Mind a két változatban a Szó- és szólástárban az alábbi, a vallásossággal és a népi vallásos-

⁵ Bartha Elek: Népi vallásosság. In: Voigt Vilmos (szerk.): Magyar folklór. Bp., 1998. 484–485.

sággal összefüggő kifejezések kerülnek megmagyarázásra: *advent, betlehem, betlehemezés, böjt, fejfa, stáció, szemmelverés.*

Noha csak három tankönyvet mutattam be, de a többi hon- és népismereti tankönyv sem tartalmaz többet a vallásos hagyományokkal kapcsolatban. A hiedelemlényekkel, természetfeletti lényekkel, mágiával a tankönyvekben csak a középiskolában találkozunk, a mese, monda, esetleg versek elemzésénél. Holott a mondókákban, kiszámolókbán, népmesékben is elhangzanak természetfeletti lények (ördög, boszorkány kifejezésekkel). A népi vallásosság, a néphit elemei a tankönyvekben, iskolai oktatásban nem kap hangsúlyt. A vallásos élet gyakorlatairól, alkalmairól, szerveződéséről a vallási néprajzról bővebben az egyetemen lehet hallani, pl. debreceni, szegedi, pécsi egyetem felvette a tanrendjébe a vallási néprajzot, a teológiai felsőoktatásban ez azonban nem kapott helyet.

* * *

2012-ben a Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszéke széles körű kutatásba kezdett, amely feltárja az iskolák szerepét a szellemi kulturális örökség megőrzésében, a hagyományok átörökítésében. A kutatás során több kérdőív kitöltésére kerül sor. A kérdőívek a szokások, népszokások, a tárgykultúra és a hiedelmek, a vallásos hagyományokban való tájékozottságot mérik fel a bemenő – általános iskola esetén 5. és 6. osztályban – és a kimenő osztályokban. Terveinek szerint az alap-, közép-, és felsőoktatásban is kitöltésre kerülnek a kérdőívek. A felmérés reprezentatív jellegű. Az első kérdőívek feldolgozása folyamatban van. Néhány adatot mutatok be, amely elgondolkodtató problémát körvonalaz, nemcsak a vallásosság, hanem az egész magyar kultúra hagyományozódásáról, és az iskoláknak, oktatási intézményeknek ebben betöltött szerepéről.

A kérdéscsoportok sokszínűségének köszönhetően a válaszadókról széles körű ismereteket kaphatunk. A tanulók, diákok, hallgatók kulturális magatartásának és kulturális szokásainak elemzésével és értékelésével különböző változók mentén próbálunk olyan törekvéseket kimutatni, amelyek közelebb visznek a fiatal nemzedék hagyománymegőrzésének megismeréséhez. Átfogó vizsgálatunk kiterjed a nemek közötti különbségekből adódó kulturális attitűdök elemzésére mellett az iskola és a családi háttér determináló hatásának feltérképezésére is. Az egész vizsgálat célja, hogy a kapott kutatási eredmények alapján felvázoljuk azokat a törekvéseket, amelyek a válaszadók kulturális szokásait jellemzik a vallásosság tükrében. Kétségtelen, hogy a kulturális szokásokat több tényező mellett a vallásosság mértéke és milyensége is befolyásolja. A generációk között megjelenő vallásos eltérések is bemutatásra kerülnek, mert az általunk vizsgált válaszadók életkora 11–35 évig terjed. Nagy részük 1989 előtt született, tehát szocializációjuk már a vallások szabad gyakorlásának időszakára tehető. A szülői hatás mind a valláshoz való viszonyulásban, mind a kulturális fogyasztásban egyértelműen megjelenik.⁶

Szemléltetésre egy debreceni általános iskola tanulói körében végzett tájékozódó felmérés eredményeiből mutatok be néhány választ. A felmérésben 208 tanuló vett részt. A népi vallásossággal kapcsolatban 12 kérdésre adtak választ. A válaszok néhány kérdésben nem várt eredményt hoztak. Itt csak a legkirívóbb, nem várt teljesítményt mutatom be az alábbi négy kérdés feldolgozásával: 1.) *Milyen gyakran jár templomba?* 2.) *Szokott-e imádkozni?* 11.) *Húzza alá azokat a szavakat, amelyeket ismer!* 12.) *Húzza alá azokat a szavakat (hiedelemlényeket), amelyeket ismer.*

A válaszadók életkori megoszlása: 11 éves 27%, 12 éves 38%, 13 éves 15%, 14 éves 17%, 15 éves 3%. A kérdőíveket legnagyobb számban a 11 és 12 évesek töltötték ki. A vizsgált tankönyvek is nekik készültek. A kutatásban főleg tárgyilagos és kis mértékben személyes megközelítésekkel próbáltuk elemezni a kérdésekre adott választ. A tárgyilagos kérdésekhez külső és belső paramétereket is számba vettünk. A külső konkrét vallásossági mutató kérdése a „*Milyen gyakran jársz templomba?*”, a belső objektivitást az „*Imádkozol-e?*” kérdésre adott válasz érzékelteti.⁷ A válaszadó 208 tanulóból 127 (61%) jelölte be, hogy soha nem jár templomba; 68 (33%) tanuló válaszolta, hogy nagyobb ünnepeken (karácsony, újév, esküvő, keresztelés, temetés) és 13 (6%) válaszadó vallotta, hogy minden vasárnap templomba jár. A második kérdésre adott válasz: 83 igen, és 120 nem. Ennél a kérdésnél egy tanuló nem válaszolt, egy pedig a lehetséges válaszok mellé még hozzáírta, hogy „néha”. (Igaz hogy a kérdőívől kiderült az is, hogy ugyanez a válaszadó azt jelölte be, hogy soha nem jár templomba. Mégis fontosnak tartotta, hogy a kérdésre válaszoljon.)

A vallásosság mérésének egyik lehetséges és fontos paramétere a templomba járás gyakoriságának mérése. Az imádkozás bensősége a vallásosság belső jelzője. Az imádkozás beismerésével a hithez fűződő hozzáállásról is bizonyosságot teszünk. A templomba járók és az imádkozók nem feltétlenül és szükségszerűen ugyanazokból a válaszadókból kerülnek ki. A hivatalos egyházhöz kötődő vallások

⁶ Bourdieu, P: A társadalmi egyenlőtlenségek újratemelődése. Gondolat. Bp., 1978.

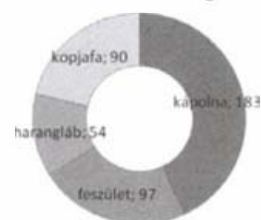
⁷ Hasonló kutatásokat lásd Németh Nóra Veronika: Vallásosság és kultúra (Hallgatók kulturális attitűdje a vallásosság tükrében). In: Kálvin – Magyarország – Európa. Pécs, 2010. 273–282.

(tehát akik gyakran járnak templomba) valószínűleg rendszeresen imádkoznak is, ugyanakkor számolni kell egy olyan réteggel is, akik bár templomba nem járnak, mégis imádkoznak (pl. otthon, egyedül).⁸ A két kérdés összevetése jól mutatja ezt.

Az 1. és a 2. kérdés összevetése						
Ebből szokott-e imádkozni?	Milyen gyakran jár templomba					
	soha nem jár templomba		minden vasárnap jár templomba		nagyobb ünnepeken jár templomba	
	127		13		68	
	igen	nem	igen	nem	igen	nem
	30	94	15	0	41	26

A szubjektív mutatók mindig különlegesek és egyúttal színesebbek is, mint a számokkal mérhető konkrét objektív indexek. A mérés éppen ezért talán nehezebbnek is tűnik, hiszen a válaszadóra van bízva, hogy mit ért az adott kategória alatt, számára melyik a legközelebb álló megfogalmazás.⁹ Kutatásunkban „Húzza alá azokat a szavakat, amelyeket ismer!” kérdéskört használjuk. A népi vallásossággal kapcsolatban olyan szavakat használtunk, amelyeket a hon- és népismereti tankönyvekben is szerepelnek, illetve amit a szórakoztató olvasmányaikból, tv-ből stb. ismerhetnek a kérdezettek. Ebből kiragadva mutatók be néhányat.

Először a vallási tárgyakkal, építményekkel kapcsolatos, saját maga által beismert tájékozottságát mértük fel. Az alábbi szavakat adtuk meg választásként: *kápolna, kálvária, kegykép, búcsú, zarándoklat, fészület, harangláb, templom, temető, kolostor, kegyhely, kopjafa*. A templom és a temető 100%-os ismeretet hozott, a többi fogalom meglepő eredményt produkált. Itt négy szónak az ismeretségét mutatom be az alábbi diagramon.

Az eredményből kitűnik, hogy a 11–15. éves korosztály, akinek 46%-a soha nem jár templomba és nem is imádkozik, nem ismeri a valláshoz kapcsolódó tárgyakat, építményeket, fogalmakat.

A népi vallásossággal kapcsolatban az utolsó kérdésként a hiedelemleányokkal kapcsolatban kérdeztük meg, hogy mely meghatározással találkozott már a válaszadó, melyeket ismer. Ezek a meghatározások is szerepelnek a fenti tankönyvekben, de találkozhattak velük más tanórákon (magyar, történelem, ének-zene) is a kérdezettek. A felsorolt 16 hiedelemleány közül négyet mutatok be.

A diagram önmagáért beszél, a 208 válaszadóból 18-an jelölték meg, hogy ismerik a *garabonciás* elnevezést. (Egy ezzel párhuzamosan, középiskolákban végzett vizsgálat során kitöltött 21 kérdőívben, amit 18 évesek válaszoltak meg, mindössze 3-an jelölték be, hogy ismerik a garabonciás elnevezést.) A televízió, az internet, az irodalom és a filmek hatása eredményezhette, hogy a *troll* mesebeli lény 181-en ismerik, míg a *táltos*, amely – mint fentebb láttuk – már az 5. osztályban említésre kerül, csak 143-an.

Az itt bemutatott tankönyvek és az oktatási intézményekből eddig visszkapott kérdőíves kutatás érintőleges vizsgálati eredménye elgondolkodtató problémát vet fel. A hagyományos tantárgyak esetében az elsődleges ismeretforrás a tanulók számára a tankönyv. A hon- és népismeret esetében csak 2003-tól beszélhetünk forgalomban levő, alkalmas iskolai alapkötetről, mint a fent elemzett három kiváló hon- és népismereti tankönyv. A jól megírt, mind didaktikai, mind a szaktudományi elvárásoknak eleget tevő könyvek mellől sem nélkülözhető a jól képzett tanár, aki képes a használatban lévő tankönyvek mellé a saját személyiségével átítatott, élményszerű ismeretként a kulturális örökségek szakszerű átadására.

A népi kultúra, a szellemi kulturális örökség átadására nem csak középszinten van szükség: minden korosztály számára, az életkori sajátosságoknak megfelelően, fontos megismertetni a jelen és a múlt hagyományait. Az óvodapedagógus-, tanító- és tanárképzésben egyaránt meg kellene jelennie a néprajzi tananyag ahhoz, hogy az alapfokú oktatásban hitelesen tudják közvetíteni és megismertetni a tradíciót.

Bihari Nagy Éva

⁸ Hasonló kutatást lásd Németh i. m.

⁹ Vö. Németh i. m.